

שנתיים לנורמליזציה עם מרוקו: כיצד לשמר את המומנטום החיובי?

סם מילנר, מור לינק ואופיר וינטר | 26 בדצמבר, 2022 | גיליון 1675

באוגוסט 2022 נפתח במרוקו מוזיאון "בית יהודה" להנצחתה של מורשת יהודי טנג'יר. צעד זה מצטרף לפעולות נוספות שנקטה הממלכה במטרה לטפח אתוס של דו-קיום יהודי-אסלאמי ואשר הואצו בשנתיים האחרונות מאז חידוש יחסיה עם ישראל. מאמציה של מרוקו לטפח את מורשתה היהודית מונעים על ידי שיקולים תדמיתיים וכלכליים, אך יחסיה של רבאט עם ירושלים מושפעים גם ממעמדו הדתי של המלך, מוחמד השישי, ומהמחויבות הנגזרת ממנו לעניין הפלסטיני. לפיכך, במטרה לחזק את המגמות החיוביות בקשרים עם מרוקו, על הממשלה החדשה בישראל למנף את הזיקה התרבותית-דתית בין שתי המדינות; להתחשב בעמדתו המורכבת של מלך מרוקו ביחס לתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים ולירושלים; ולעודד שיח ומדיניות המתכתבים עם אתוס הסובלנות הדתית והתרבותית המקודם בממלכה.

אחד האתגרים שיעמדו לפתחה של הממשלה החדשה בישראל הינו שימור המומנטום החיובי בנורמליזציה התרבותית-דתית עם מרוקו. בשנתיים שחלפו מאז ההכרזה על חידוש היחסים בין המדינות ב-22 בדצמבר 2020 האיצה הממלכה את מאמציה להחיות את המורשת היהודית המרוקנית, החל [מיוזמה](#) לשיקום מאות אתרים יהודיים, עבור בהחלטת ממשלה למיסוד תפקידיה של הקהילה היהודית במדינה וכלה [בפתיחת בית כנסת](#) - ראשון מסוגו בעולם הערבי, המוקם באוניברסיטה.

המחויבות המרוקנית לחיים יהודיים-מוסלמיים משותפים משתקפת היטב גם במוזיאון "בית יהודה" שנפתח באוגוסט האחרון בבית הכנסת אסייג בטנג'יר - המוזיאון היהודי השלישי במדינה, והשני שנחנך ב-2022 - בתמיכה ישירה של מלך מרוקו מוחמד השישי. פרויקט זה, שמימונו הובטח עוד ב-2019, כמו גם "הסכמי אברהם", נובעים שניהם מאתוס לאומי אחד: זהותה הלאומית וההיסטורית הרב-תרבותית של מרוקו.

טנג'יר מתייחדת מערים אחרות במרוקו בכך שאין בה רובע נפרד המיוחד ליהודים (מלאח). עובדה זו מבטאת את התערות הקהילה היהודית בעיר ואת תרומתה המשמעותית לכלל תושביה, לרבות הקמת בית חולים ופעילות עסקית מול מדינות אירופה. רוב-רובם של 18,000 היהודים שחיו בטנג'יר היגרו ממנה בשנות ה-50 של המאה שעברה בעקבות קום מדינת

ישראל. כיום נותרו בעיר רק כ-30 יהודים, מרביתם מבוגרים, אך דבקותם באופייה של העיר כמודל לדו-קיום בין-דתי נותרה כשהייתה.

קירותיו הגבוהים והלבנים של המוזיאון מעוטרים בחפצים יהודיים טנג'יראיים – ספרי תורה עתיקים, כתובות, מפות ועבודות מתכת. מאדאם סוניה כהן אזגורי, הנמנית עם מנהיגי הקהילה היהודית בעיר, ניצחה ביד רמה על מלאכת הקמתו של המוזיאון, לאחר שהצילה במשך שנים שרידי מורשת יהודיים מבתי כנסת בעיר, שאינם עוד פעילים. לדבריה, השילוב בין אלמנטים בעברית, צרפתית וחכיתיה (ניב מסורתי של ספרדית שדיברו בו יהודי צפון מרוקו), וארכיטקטורה אסלאמית מגרבית – כל אלה מציבים את המבקר בסביבה תרבותית יהודית ומרוקנית, השואבת השראה מהים התיכון ומהאוקיינוס האטלנטי.

תרומתו של המלך לשיקום "בית יהודה" מובלטת כבר בכניסה למוזיאון, שם מוצבים שלטים המתארים את הליך השיקום ולצידם מסר אישי בחתימת מוחמד השישי, המצהיר על אודות אחריותו להגנת כלל הקהילות הדתיות והאתניות במדינה, בהן זו היהודית.

"היהודים הם ילדי, כמו כל המרוקנים"

הגישה החיובית של מרוקו למורשת היהודית נעוצה בזהותה הלאומית ובקשר הקרוב שהמדינה מטפחת עם פזורות מרוקניות ברחבי העולם. לאורך מרבית שנות ההיסטוריה נודעה הקהילה היהודית במרוקו ביחסי שכנות טובים עם קהילת הרוב המוסלמית, ומלכי מרוקו הפגינו בעקביות סובלנות והערכה כלפי בניה ובנותיה. כך למשל, המלך חסן השני, אביו של המלך הנוכחי, ציין בהזדמנויות שונות שהיהודים הם חלק בלתי נפרד ממרוקו ושנוכחותם במדינה קדמה להגעת האסלאם.

רטוריקה זו אינה מיועדת רק לאוזני הקהילה היהודית או לבני שיח ישראלים. בפתח ועידה בינלאומית שהתקיימה בפז בנובמבר, אנדרה אזולאי, יועצו היהודי של מוחמד השישי, [נשא דברים בשם המלך](#). לדברי המלך, סבו הגן על בני הארץ היהודים מול הברבריות הנאצית, אביו טיפח את רוח האחוה בין יהודי מרוקו למוסלמים והוא עצמו פועל לשמירה ולחיזוק מורשת יהודי מרוקו.

ואכן, היחס ליהדות הוא חלק מפרויקט רחב יותר של בית המלוכה: קידום זהות לאומית המאופיינת בפלורליזם דתי, תרבותי ואתני. גישה זו ניכרת [בחוקת המדינה](#) משנת 2011, הקובעת כי "אחדותה [של מרוקו] היא פרי התכתם יחדיו של רכיבים ערביים-אסלאמיים, ברברים [אמזיגיים] וסהראויים, הניזונים ומועשרים בהשפעות אפריקניות, אנדלוסיות, עבריות וים תיכוניות".

מרוקו משקיעה מאמצים רבים בטיפול קשרים עם פזורות מרוקניות בעולם. [על פי הערכות רשמיות](#), פזורה זו מונה כחמישה מיליון בני אדם (כ-15 אחוזים מהאוכלוסייה המרוקנית). ישראלים יוצאי מרוקו – המונים כ-800 אלף איש – [נתפסים](#) כחלק מפזורה זו, השנייה בגודלה

אחרי זו הצרפתית. כבר ב-1956, על רקע עליית יהודי מרוקו לישראל, [אמר](#) המלך מוחמד החמישי כי "היהודים הם ילדיי, כמו כל המרוקנים".

לצד שיקולים היסטוריים, המאמצים הנוגעים לשימור מורשת יהודי מרוקו נובעים גם ממניעים עכשוויים. אף שמרוקו טיפחה אתרים יהודיים עוד טרם חידוש יחסיה עם ישראל, מגמה זו התחזקה [לאור הרצון](#) למשוך תיירים ישראלים לממלכה. עאדל אל-פקיר, מנכ"ל לשכת התיירות הלאומית של מרוקו, [העיד](#) כי מרוקו חותרת להגדיל את מספר התיירים הישראלים הפוקדים את המדינה כמעט פי שלושה - מ-70,000 ל-200,000.

שיקול נוסף לטיפול המורשת היהודית-מרוקנית הוא חיזוק הלגיטימיות של המלך, שנושא בתואר האסלאמי "אמיר אל-מואמינין" (שליט המאמינים). התואר מוקנה למלך בחוקת המדינה ובתוקפו הוא ממונה על שמירת הפלורליזם האתני והדתי בחברה המרוקנית. כפי שנוהג המלך לציין, "כמי שמופקד על המאמינים - כל המאמינים - תפקידי הוא להבטיח את קיומו החופשי של פולחן [דת] ברחבי ממלכת מרוקו".

הצד הפלסטיני של המטבע

לתפקידו של המלך כ"אמיר אל-מואמינין" פן נוסף העלול בנסיבות מסוימות להעיב על הקשרים עם ישראל. במקביל למחויבות בית המלוכה לטיפול המורשת היהודית, הוא מחויב גם לסוגייה הפלסטינית ולירושלים. עד כה מרוקו השכילה [לתמך בהצלחה](#) במתח בין שתי המחויבויות. המלך מוחמד השישי, כמו קודמיו, מייחס חשיבות רבה לנושא הפלסטיני ומקפיד לבטאה. בנובמבר האחרון, [בהופעה פומבית נדירה](#), הוא נשא נאום לרגל יום הסולידריות הבינלאומי עם העם הפלסטיני, ובו הדגיש - ולא בפעם הראשונה - את תמיכתו בזכויות העם הפלסטיני ובפתרון שתי המדינות.

מלך מרוקו נושא עוד בתפקיד קבוע כראש ["ועדת ירושלים"](#) של הארגון לשיתוף פעולה אסלאמי, ובתוקף כך מוטלת עליו [אחריות](#) כלפי קודשי האסלאם והקהילות המוסלמיות בעיר. התפקיד גם מעניק למלך המרוקני השפעה על השיח האסלאמי הנוגע לסכסוך הערבי-ישראלי, ומהווה עוגן בלגיטימיות הדתית של בית המלוכה. כפי שמעמד זה מאפשר למלך [לשכך רטוריקה דתית מתלהמת](#) כלפי ישראל, כך הוא גם מגביל את יכולתו לקדם נורמליזציה עמה בעתות של הסלמה.

יתרה מכך, מחויבות בית המלוכה המרוקני לעניין הפלסטיני ולזכויות המוסלמים בירושלים מבטאת הלך רוח ציבורי אותנטי הרווח במרוקו וביתר מדינות ערב: במהלך גביע העולם בכדורגל בקטר, כאשר אוהדים ערבים רבים נשאו את הדגל הפלסטיני למרות שהנבחרת הפלסטינית לא העפילה לטורניר. נבחרת מרוקו הגדילה לעשות והניפה את הדגל הפלסטיני (לצד זה המרוקני) לאחר ניצחונותיה.

הצורך של המשטר המרוקני בהפגנת נאמנות לעניין הפלסטיני התגבר עוד מאז ההכרזה על חידוש היחסים עם ישראל, נוכח [האשמות](#) המופנות אליו על "בגידה" בפלסטינים. לפיכך, בעתות של הסלמה בין ישראל לפלסטינים, הוא מתקשה לשמור על עמדה ניטרלית לאורך זמן.

המלצות מדיניות

המומנטום החיובי ביחסי ישראל מרוקו אינו מובן מאליו לאור האתגרים שבפניהם, ובראשם עמדתה של מרוקו כלפי הפלסטינים. סוגייה נוספת שעלולה להעיב על התפתחות היחסים היא שאלת ההכרה הרשמית של ישראל בריבונות מרוקו בסהרה המערבית. זו סוגיית מפתח ביחסי החוץ של מרוקו, המצפה לתמיכה ברורה בעמדתה מצד בעלות בריתה, לרבות ישראל. הממשלה החדשה תידרש אפוא להשקיע מאמצים בתחזוק תנופת הנורמליזציה. מכך נגזרות מספר המלצות מדיניות:

ראשית, על ישראל להתחשב במעמדו הרגיש של המלך המרוקני בסכסוך הישראלי-פלסטיני ובאופן בו הדבר עלול להקרין על יחסי ישראל-מרוקו. ניסיון העבר מראה כי הסלמה אלימה, כמו גם התפתחויות הנתפסות כאיום על הסטטוס-קוו הדתי במזרח ירושלים, עלולות להעיב על קשרי ישראל-מרוקו. משכך, על הממשלה הנכנסת להיזהר מליבוי מתחים דתיים בירושלים ולהיערך למניעת תרחישי הסלמה אפשריים. בד בבד, לאור מעמדה המיוחד של מרוקו במקומות הקדושים לאסלאם בירושלים, מומלץ לבחון דרכים שבמסגרתן יוכל המלך למלא תפקיד חיובי פעיל יותר בעיר, בתיאום עם ישראל, ירדן והרשות הפלסטינית.

שנית, על ישראל ומרוקו להמשיך להישען על מורשתן המשותפת כמנוף לפיתוח יחסיהן בייחוד במישורים אזרחיים וביניהם ספורט, אקדמיה, אמנות ותרבות, בהם קשרים אנושיים חיוניים. כך ניתן יהיה לתעל את הזיקה התרבותית שחולקים רבים בשתי המדינות לטובת חיזוק הדיאלוג ויחסי הגומלין בין העמים.

המלצה אחרונה קשורה לרוח "הסכמי אברהם" ולערכי הסובלנות הטמונים בהם. קיצוניות דתית תכביד על היכולת לקדם דיאלוג ולעצב נרטיבים של כבוד הדדי. לפיכך, תיטיב הממשלה החדשה בישראל לעשות אם תעודד שיח המתכתב עם אתוס הפלורליזם הדתי והתרבותי במרוקו ותשקול צעדי מדיניות קונקרטיים לקידום דיאלוג בין-דתי ודו-קיום יהודי-מוסלמי בישראל ובין ישראל לשכנותיה. מדיניות זו תתרום לעידוד קשריה של ישראל עם מדינות ערביות ומוסלמיות במרחב, וגם תועיל לחברה הישראלית עצמה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט